Boér Máté

Jelentés a jelentés kooperatív előállításáról, avagy Petri és a dolgok polivalenciája

(Rövid összefoglaló egy szemináriumi beszélgetés margójára)

Petri György: **Pillanat**

Három eset lehetséges
(egyik lehetségesebb, mint a másik):
a pillanat
1. késik
2. épp pillan
3. lekéstük
(nem vettük észre).
Már, persze, föltéve, hogy
van pillanat.
De ez talán nem is olyan lényeges:
folyékonyan tudjuk
taglalni nem-létezők
tulajdonságait,
becsülni képzelt
lovak esélyeit.
Pillanat!
Valaki csenget.

Petri György *Pillanat*a, ha csak azt nézzük, amit a szöveg hajlandó magából első ránézésre is megmutatni, nem tartalmaz egyetlen kérdő formában megfogalmazott mondatot sem. Ez mindazonáltal persze nem jelenti azt, hogy amikor beszél ahhoz, aki olvassa, vagy azokhoz, akik olvassák, nem képes olyat mondani, ami kérdés, vagy választ igényel. Ellenkezőleg: bár látszatra egészen egyszerű dologról beszél (olyannyira egyszerű dologról, hogy az embernek könnyen nehezére eshet elképzelni akár már csak azt is, hogy miként lehetne *össze*-tett olyasvalami, amit hajlamosak volnánk az oszthatatlan egy formájaként kezelni), sűrű, mozgalmas szövegről van szó. Játszik, de

nagy dolgokkal. A kellő óvatosság mellett – mert, mint az már rögtön a hermeneutikai alapozgatás során leszögezésre került, végérvényes értelmezés nem létezik, különösen olyan szöveg esetében, amely ennyire virtuóz módon forgatja fel, vagy még inkább fordítja a feje tetejéről a talpára önmagát (ez különben, amint arról, ha más megfogalmazásban is, de szó esett, tehát itt is szó fog esni, érzékletes leírása a helyzetnek, ami a szövegben előáll: az elmozdulásnak a *fej*nehéztől a két lábbal a földön állapotáig) – ezeket próbáltuk kibogozni 2019. április ötödikén.

Gadamer írja: „a vers megértési folyamata nem egyetlen szinten folyik. Bár először csak egyetlen szint az, amelyen jelen van: a szavak szintjén. Ezért legeslegelőször a szavakat kell megértenünk. Egyébként is mindenki ki van zárva [a megértésből], aki az adott nyelvben járatlan", ahogy azt is: „egyáltalán nem csak az egyes szavak azok, amelyeknek jelentését meg kell érteni. Egy szó pontos jelentése sokkal inkább majd csak annak az értelemalak(zat)nak (Sinnfigur) az egysége révén állapítható meg, melyet a beszéd hoz létre. (…) [A] szavak többértékűsége a beszédértelemben valósul meg, amely az egyik jelentést hagyja megrezdülni, a másikat pedig csak azzal együtt zengeni. […] [M]agától értetődőnek kell lennie, […] hogy minden szót először is jelentésének pontos konkretizációjában, a beszédben kell megragadni, és hogy a megértésnek ezt az első szintjét nem szabad átugorni." (Gadamer, 2002, 151). Mindez persze inkább arra világít rá, hogy hogyan működik (hoz létre hatást) a szöveg, mint arra, hogy konkrétan mit mond, de mindenesetre itt különösen igaz: okkal feltételezhetjük, és feltételeztük is: ami a *pillanat* a szöveg egyik vagy másik pontján artikulálódó jelentésével/jelentése által történik, kulcsfontosságú, s anélkül, hogy ezt megértenénk, nehéz a szövegértelemhez közelebb kerülni. Lényeges tehát, amint az – ugyancsak Gadamer nyomán – felmerült, hogy a (mindössze tizenhét sornyi) szöveget olvasva megtanuljunk újra meg újra megfelelően hallani: a mindig-ugyanazt mindig-másként, a színre egyforma betű szerinti mellett kihallani a szövegből a kimond(hat)atlant is. Ez a *pillanat* ugyanis eleve nem egy könnyű szó – aligha véletlen, hogy, mint kiderült, egészen friss, nyelvújításkorabeli szó, s Petri *pillan*jának szintén igei formájú őse előbb megvolt –, s a szöveg, amely maga sem egy könnyű szöveg, nem hagyja jelentésességének eredendő sokoldalúságát veszendőbe menni: amint arra fel is figyeltünk, p.o. és a címbeli *pillanat*, a *(van) pillanat* és a zárlat *pillanat!* – a között számottevő különbségeket fedezhetünk föl, különösen, ha tekintetbe veszünk valamit, amiről – bár jelentőségére maga Gadamer is komoly hangsúlyt fektet – megvallom őszintén, a magam részéről hajlamos vagyok olykor-olykor megfeledkezni (ezzel szerencsére, mint kiderült, máskülönben egyedül vagyok): az applikatív mozzanatról vagy legalábbis az alkalmazhatóság megfontolásáról, a belegondolásról abba, hogy a tapasztalat(i) – az olvasó-értelmezőé – milyen kölcsönhatásba lép(het) a szöveg által mondottakkal.

Ez már csak azért is fontos, mert számos alapvető kérdés megközelítéséhez nyújt hasznos lehetséges támpontokat. Ott van mindjárt az, ahogyan a szöveg első tizenöt sora kibomlik. Abban egyetértettünk, hogy bizonyos szögből nézve van ebben a tizenöt sorban valami nyugtalanító; mi több, egyenesen a *frusztráló* is előkerült mint jelző annak a folyamatnak a leírására, ahogy attól a várakozástól, melyet a három (naivnak ható) defi-

níció közül az első implikál, a szöveg belecsúszik a pillanat elvesztésének lehetőségén keresztül (harmadik eset) magába a nincsbe, illetve a nincsről szóló fejtegetésbe. Amennyiben az idő folytonosan adott (telik-múlik), tehát kontinuum, a pillanat pedig ennek a kontinuumnak a mindenkori jelenkor-pontja, vagyis elvben mindig *van*, mégis mit jelent itt az (implicit) *nincsen* (lehetősége)? Hogy lehet a pillanatot lekésni, és hogyan késik?

Ezek a kérdések megválaszolhatónak bizonyultak, ehhez azonban részben le kellett mondanunk a „szótári pillanat" fennkölt általánosságigényéről. Mindenekelőtt arra jutottunk, hogy ha el akarjuk gondolni a pillanat mindezen állapotait, nem absztraktumként kell elgondolnunk a pillanatot, hanem *megtapasztalt időként*, illetve annak módozataként, ahogy az időt felfogjuk és megtapasztaljuk. *A* pillanat, ahogy az az azt megélő ember számára adott, nem feltétlenül puszta időegység: inkább az időegységgel asszociált-azonosított történés vagy lehetőség – erre márpedig lehet várni, és el is múlhat, el is tűnhet. Az *elidőzés a nincsnél* ugyancsak az idő megtapasztalásának rendes emberi módozatához tartozik. Elvégre, amikor azt próbálták taglalni, hogyan is beszélünk az időről, az arisztotelészeknek és dionüszioszthraxoknak is meggyűlt a baja azzal, hogy mi is volna ez az idő, amiről beszélünk: a jelen, amely *épp pillan*, vagy a múlt és a jövő, amelyek inkább hozzáférhetőek a dolgokat elgondoló elme számára, de voltaképpen vagy már, vagy még nincsenek – az ember számára van az idő inherens nincs-jellegében valami meglepően otthonos. Végül pedig az utolsó két sor is a megtapasztalhatóhoz-megtapasztalthoz való lehorgonyozottságot teszi egy csattanószerű csavarral még világosabban láthatóvá: itt fordul át a pillanat (vagyis a *pillanat!*) az elméletiből a valóságosba, a jelentés a szemantikaiból a pragmatikaiba. Még a beszélgetésünk elején előkerült, mint elméleti hátország, amelyre építhetünk, a kétféle idő, melyeket Gadamer leír és elkülönít egymástól: az üres idő, amelyet mérni lehet és tervezni lehet, mert nincs saját tartalma és saját ereje – amely fölött, végső soron, diszponálunk (ha éppen van), illetve, ezzel szemben, a betöltött idő, amely *eljön,* és önmagát előírva elidőzésre késztet (vö. Gadamer, 1994, 65–66.). Amint az leszögezésre került, az utolsó két sor *pillanat*ának időtapasztalata az utóbbihoz áll közelebb: ez az az idő, amely a valóságba begyökerezik, és valódi tartalmat nyer: itt a pillanat ténylegesen *van*, mivel a megélés által értelmessé válik.

Mindez elsősorban a három eset rögzítését *követő* sorokhoz képest válik csattanószerűvé. Ezen szövegműködés-mozzanat teljesebb körű megértéséhez ugyanakkor itt érdemes kitérni egy másik dologra is, amelyet szintén körüljártunk, amennyire az idő engedte, és amely (a pillanat jelentésdinamikájának alakulása mellett) szintén a szöveget is szervezi: a hangnemre, a megszólalás hogyanjára. Petri nem hermetikusan elidegenített-elidegenedett nyelvet használ, hanem a természetes beszédet emeli a szövegbe, amelyet áthat egyfajta könnyed, finoman gunyoros, játékos-komolytalan (komolyságot vagy még inkább mindenféle komolykodást nélkülöző) tónus. Felmerült a kérdés, hogy milyen célt szolgál ez a megszólalásmód, ám a lehetséges választ, mely szerint esetleg arra szolgálna, hogy ezáltal lehessen kihúzni a méregfogát valaminek, ami *rettenetes* (hagyományosan az időt és a nincset szokás ugyanis ilyesféleképpen láttatni) már csak a fentiek tükrében sem tarthattuk kielégítőnek. Megfogalmazódott azonban egy másik, magya-

rázatként alkalmasabb felvetés is: erre a hangnemre azért van szükség, hogy a mondott célba érjen, mindenkihez szóljon,[1] és senkit ne idegenítsen el valamiféle giccsbe forduló pátoszos ömlengéssel vagy száraz, tudálékos szőrszálhasogatással. A valódi emberi tapasztalatnak egyébként is adekvát formája a természetes nyelv. Természetes az is, hogy ez a kiterjesztett érvényességgel bíró beszéd ironikusan viszonyul a föltéve-pillanatról való beszédhez (amely a tapasztalattól még messzebb sodródik, mint a pillanatot – amely itt még ugyanakkor a megélt létezés közelében marad – definíciós törekvés tárgyává tévő háromeset-szakasz) rendelhető diskurzusformákhoz; így (amellett, hogy játékba hozza az aleatorikus bizonytalanságának élményét, amely a folyamatosan jövőbe forduló pillanat elgondolását szükségképpen kíséri, mert a lehetséges jövők egyikének realizálódásáig mindegyik potenciális kimenetel úgyszólván egyenértékű súllyal esik latba) az elmélkedés ezen formájának szerencsejáték-szerűként való ábrázolása olvasható ironikus reflexióként magára az időt megragadni próbáló filozófiai hagyományra, amely leszakad az életről, és nem biztosíthatja – szemben a zárlat ajtónyitás-ígéretével – a találkozást ember és ember, illetve ember és valóság között.

A fentiekben igyekeztem egy lekerekített formára hozva rekonstruálni, mire is jutottunk a szöveggel – végső soron tehát maguknak az elhangzottaknak a velejét, ahogy én láttam és lejegyeztem. A beszélgetés eredeti szerkezetének, a kérdések és válaszok eredeti rendjének rekonstruálására azonban nem vállalkozhatom: célszerűnek tűnt előzetesen rögzített struktúra nélkül, abban a sorrendben érinteni a tárgyhoz kapcsolódó kérdésköröket, ahogy azt a szöveg és maga a beszélgetés logikája megkívánta; hogy ez mennyiben sikerült, nem az én tisztem eldönteni. Akármint is legyen, írásban visszaadni úgy, ahogy volt, nem tudom. Mindazonáltal reménykedem abban, hogy az értelmezés munkájának menete felismerhető és követhető maradt jelen formában is, ezt a munkát ugyanis, amennyire meg tudom állapítani, becsülettel elvégeztük: vélekedéseinket a mondottakról közös mozgásba hozva és a szöveghez mérve úgy gondolom, ennek értelméhez is közelebb kerültünk.

Irodalom

Gadamer, H.-G. (1994): *A szép aktualitása.* Ford. Bonyhai Gábor, vál. Bacsó Béla. T-Twins Kiadó, Budapest.

Gadamer, H.-G. (2002): Ki vagyok Én, és ki vagy Te? (Kommentár Paul Celan verseinek Atemkristall című ciklusához – Részletek.) Ford. Sándorfi Edina. In.: Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrud és Sári László (szerk): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása.* Osiris Kiadó, Budapest.

Mottók és reflexiók **Petri György: *Pillanat*** című költeményének értelmezéséhez

[1] Vö. az ünnep jellemzése, mint egy olyan kommunikáció visszaszerzése, amelyben mindenki részesedik (Gadamer, 1994, 23).

András Orsolya[2]

„Mármost szerintem az ünnepre is jellemző, hogy saját ünnepélyessége révén időt ír elő, s ezzel időt állít meg és elidőzésre késztet bennünket – ez az ünneplés." (Gadamer, 1994, 66.)

A szép aktualitása című tanulmánynak ez a részlete szerintem segítséget nyújthat a Petri-vers értelmezéséhez, mivel ez a költemény az időről szól, és ünnep-műalkotásként meg is teremti a saját idejét. A szöveg címe a zárlat csattanójának fényében úgy értelmezhető, mintha a vers engedélyt kérne, hogy egy pillanatra félbeszakítsa a dolgok menetét, és mintegy a hétköznapi időbe beékelődve megszólalhasson. Ugyanezt teszik a műalkotások is: ahogy Gadamer írja, megállítják az időt, és elidőzésre, egy másfajta, a mindennapitól eltérő időbe való belépésre késztetnek. A Petri-vers maga nagyon jól párhuzamba hozható azzal is, amit Gadamer az „üres idő" fogalmával ír le: ez az idő vagy túl kevés (amikor elfoglaltak vagyunk), vagy túl sok (amikor unatkozunk), a versben: „Három eset lehetséges / (az egyik lehetségesebb, mint a másik): / a pillanat / 1. késik / 2. épp pillan / 3. lekéstük / (nem vettük észre)." A Petri-vers tehát reflektál az üres idő tapasztalatára, de ezt egy olyan keretben teszi meg, amikor műalkotásként megteremti a saját ünnepi, kitöltött idejét.

Kelemen Fruzsina

„[…] *olyan olvasónak kell lennie, aki újra és újra megpróbál hallani.*" (Gadamer, 1994, 246.)

Petri György versében ugyanaz az apró szócska – „pillanat" – újból és újból visszatér: elsőként címként is meghatározza a felé való fordulást, később pedig sorokat szervez, fel-felbukkan részleteiben, játékosan, hirtelen. Minden egyes előfordulása esetében látszólag ugyanazzal a szóval állunk szemben, valójában azonban ezek által a felbukkanások által alkalmunk adódik a jelentés mögöttes rétegeinek a felfejtésére, hiszen mindig változtat valamit magán. Hol komolykodva, hol (ál)filozofikusan, hol humorosan, hol pedig a maga hirtelenszerűségében van jelen, ezeket az előfordulásait kell át- meg átélnünk, meghallanunk, ebben a folyamatosságban biztosít nekünk változatosságot.

Tóth Mária Orsolya

„Egyáltalán nem létezik egyetlen olyan értelmezés sem, mely végérvényes lenne." (Gadamer, 1994, 261.)

– a versben egy ki nem mondott, de a hiányával mégis jelenlévő kérdésre felkínált válaszok elindítanak egyfajta értelmezési lehetőséget, viszont ezek megakasztják, illetve új utakra terelik a vers rövidre szabott sorait;

– amikor már kialakulna egy elképzelésünk a lehetséges jelentésekről, a vers utolsó két sora megtorpant egy pillanatra, és éppen ezzel a már sokat vitatott pillanattal „játszik el";

[2] A szerzők a Hungarológiai Tanulmányok Doktoriskola elsőéves hallgatói (2018–19-es tanév).

– az értelmezést saját korábbi tapasztalataink is befolyásolják, irányítják;
– az ismétlődések újraolvasásra késztetnek.

Péter Orsolya

„Az idő normális gyakorlati tapasztalata az »idő valamire«, tehát az az idő, amellyel rendelkezünk, amelyet beosztunk, amely van vagy nincs nekünk...” (Gadamer, 1994, 65.)

A „pillanat” is ez az idő, amely ha „késik”, akkor számunkra kitöltetlen, várnunk kell valamire, ha most „pillan”, akkor talán még rendelkezhetünk fölötte, még beoszthatjuk, kitölthetjük, ha „elillant”, akkor pedig már nincs nekünk.

Veress Ilka

„Az idő az a belső értelem, melyben az elképzelések egymásutánisága található.” (Gadamer, 1994, 249.

A vers az itt és most megélt történés megragadásának nehézségére hívja fel a figyelmet, mely aztán később, visszatekintve szervesen illeszkedhet a megélt személyes „mikrotörténelem” eseményeibe, de csak akkor, ha sikerült éppen megragadni, betölteni, személyessé tenni.

Boér Máté

„[A] vers megértési folyamata nem egyetlen szinten folyik. Bár először csak egyetlen szint az, amelyen jelen van: a szavak szintjén. Ezért legeslegelőször a szavakat kell megértenünk. Egyébként is mindenki ki van zárva [a megértésből], aki az adott nyelvben járatlan […] *[E]gyáltalán nem csak az egyes szavak azok, amelyeknek jelentését meg kell érteni. Egy szó pontos jelentése sokkal inkább majd csak annak az értelemalak(zat)nak (Sinnfigur) az egysége révén állapítható meg, melyet a beszéd hoz létre.* […] *[A] szavak többértékűsége a beszédértelemben valósul meg, amely az egyik jelentést hagyja megrezdülni, a másikat pedig csak azzal együtt zengeni.* […] *[M]agától értetődőnek kell lennie,* […] *hogy minden szót előszöris jelentésének pontos konkretizációjában a beszédben kell megragadni, és hogy a megértésnek ezt az első szintjét nem szabad átugorni.”* (Gadamer, 1994, 251.)

A szöveg végig magával a nyelv anyagával játszik; megértésének kulcsát szerkezetileg mindenképp egyetlen szó jelentésének-jelentéseinek (bizonyos tekintetben maga a szerteágazó poliszémia bomlik ki itt szöveggé) alakuló és kijátszott dinamikájában (amely túllép a pusztán szemantikai körén, és elmozdul a pragmatikai dimenzió irányába is) érdemes keresni, s ugyanez tágabb értelemben is termékeny szempontokat nyújthat, egyebek mellett olyasféleképpen, hogy a szöveg ennek a működésnek a megmutat(koz)ása mentén reflektál (végig lebegtetve és kockára téve saját reflexióit) explicit és implicit módon egyaránt az idő megtapasztalásának mint olyannak a nyelvi ábrázolhatóságára.